

1

Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları

Murat Çizakça

**BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
İSTANBUL**

Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları

I. GİRİŞ

Tarihsel bir bakış açısından, filantropinin zengin ve fakir arasındaki gelir farkını azaltmanın bir biçimi olarak toplumun gelişmesinde önemli bir rol oynadığı söylenebilir. Bu anlamda filantropi genel anlamda yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal/ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen politikalar ve kâr-etmeyen kurumlar olarak anlaşılabilir. İslam dünyasında, ve daha özel olarak Osmanlı topraklarında, bu amaçlara hizmet eden en önemli kurum ise vakıflardır. Çünkü, beşeri sermayenin en önemli unsurları olan sağlık ve eğitime yönelik harcamaların büyük bir kısmı vakıflar tarafından sağlanmaktaydı. Gerçekten de, İslam tarihi boyunca vakıflar, okullar, üniversiteler, hastaneler ve aşevlerinin yanı sıra, ekonomik kalkınmaya katkıda bulunan sayısız başka hizmetleri de örgütlemiş ve finanse etmişlerdir.

Vakıfların eğitim ve sağlığa yaptıkları katkılar, en son araştırmalar çerçevesinde yeniden ele alınmalıdır. 192 modern ülkeyi kapsayan bir araştırma, büyüme performansının %64'ten az olmayan bir kısmını beşeri ve sosyal sermayenin açıkladığını ortaya koymuştur. Buna karşın, fiziksel sermaye—makine ve altyapı—büyümenin sadece %16'sını açıklamaktadır. Özellikle, küresel hesaplamalar, toplam işgücü içerisinde lise seviyesinde eğitim almış olanların oranındaki %1'lik bir artışın, en yoksul % 40'ın toplam gelirden aldığı oranda % 6 ila %15 arasında bir artışa yol açtığını ortaya koymuştur. Kısacası eğitim, sadece ekonomik kalkınmaya

değil, milli gelirden en yoksul kesimin aldığı oranın arttırılmasına da katkı yapmaktadır. (UNDP, 2002:7) Beşeri ve sosyal sermayenin kalkınmaya olan etkisinin tarih boyunca da önemli olduğunu varsayarak, sağlık ve eğitim yatırımlarının toplumların geçmişteki ekonomik kalkınması açısından da kritik önemde olduğu sonucuna varıyoruz. Vakıf sisteminin önemi, tam da burada yatmaktadır; çünkü tarih boyunca İslam ülkelerinde eğitim ve sağlık hizmetleri vakıf sistemi tarafından sağlanmıştır.

19. ve 20. yüzyılda merkezileşmeyle gelen gelişmeler, vakıf sistemini zayıflatmış ve bu hizmetlerin İslam toplumlarında gerçekleştirilmelerini giderek zorlaştırmaya başlamıştır. Günümüzde, en azından, devlet tarafından sağlanan eğitim ve sağlık hizmetlerine destek olmak için vakıf sistemine ihtiyaç duyulduğu iddia edilebilir. Bu iddiayı destekleyen en gözle görülür veri, bazı ülkelerde dünyanın en iyi üniversitelerinin filantropistler tarafından kurulması ve vakıf benzeri kurumlar tarafından örgütlenerek, finanse edilmesidir. Son zamanlarda mükemmel nitelikte vakıf üniversitelerinin kurulduğu ve eğitime, dolayısıyla da ekonomik kalkınmaya katkı yaptığı Türkiye'deki durum da böyledir.

II. KÖKENLER

Modern Türkiye'deki filantropi, en az üç ana gelenek tarafından biçimlenmiştir. Kronolojik olarak bakıldığında, ilk olarak karşımıza Roma/Bizans etkisi çıkar (Duncan-Jones, 1982). Ancak Roma/Bizans ve Osmanlı/Türk vakıflarının kapsamlı bir karşılaştırması henüz yapılmamıştır.¹ İkinci gelenek, kendisi

¹ Roma/Bizans'a ek olarak, eski Mezopotamya ve antik Yunan'ın yanı sıra Sasani İmparatorluğu da olası etki kaynakları olarak düşünülmüştür. (Çizakça, 2000: 5)

temelde İslam ilkeleri ve İslam hukuku etkisinde olan Osmanlı uygulamalarıdır. Aydınlanma ve Fransız devrimi sonrasında, üçüncü önemli etki Batı'dan gelmiştir.

Bu gelenekleri tamamıyla birbirinde bağımsız bir şekilde ele alamayız; tam aksine, çarpıcı devamlılıklar ve etkileşimler gözlemlemek mümkündür. Örneğin, Roma/Bizans gelenekleri İslam'ı etkilerken, İslam da modern Batı'yı etkilemiştir. (Çizakça, 2000: 8-15) 18. ve 19. yüzyıllarda Batı dünyada üstünlüğünü kurarken, Batı politikaları ve kurumları Osmanlı filantropisini etkilemeye başlamıştır.

Ancak Batı'da da tek bir filantropi geleneği yoktur. Anglo-Sakson ve özellikle de Amerikan filantropisi oldukça liberal iken, Fransızlar, tüm "ara kurumları," bu arada kendi vakıflarını da, ortadan kaldırma yoluna gitmişlerdir. 18. yüzyıldan 20. yüzyıl başına kadar vakıflara karşı Fransız politikaları genel olarak düşmancadır. Bu farklı Batı gelenekleri arasından, Osmanlı filantropisi üzerinde en büyük etkiyi Fransız olanı yapmıştır.

Fransız etkisi, Osmanlı İmparatorluğu'na vakıf sisteminin giderek merkezileşmesi şeklinde yansımıştır. 19. ve 20. yüzyıllardaki Osmanlı filantropisi'nin baskın özelliği yavaş fakat kesin bir şekilde gönüllü vakıf sektörünün yerini, pek çok ülkede olduğu gibi, devlet tarafından sağlanan hizmetlerin almasıdır. Sosyal devletin evrensel büyümesinin Türkiye'deki etkisi Türk vatandaşlarının sosyal beklentilerinin sorumluluğunu devlet sistemine yüklemesidir. Günümüzdeki hayırseverlik konusunda aşağıda sunulan Ali Çarkoğlu'nun çalışmasından ortaya çıkan yöresellik ve düşük seviyelerde gerçekleşen hayırseverlik ancak bu tarihsel evrim çerçevesinde açıklanabilir.

Bu raporda Osmanlı tarafından 14. yüzyıl başlarından 20. yüzyıla dek uygulandığı

şekliyle filantropi üzerine yoğunlaşacağız ve bu altı yüzyıl süren uygulamalar neticesinde biçimlendiği şekliyle modern Türkiye filantropisinin ana hatlarını açıklamaya çalışacağız.

III. VAKIF SİSTEMİ

Balkanlar'dan Yemen'e uzanan Osmanlı topraklarında, vakıf, şüphesiz en önemli filantropik kurumdu. Barkan ve Ayverdi'nin bulgularına göre, 1546 yılında yalnız İstanbul'da 2515 vakıf bulunuyordu (1970). 1718 ve 1800 yılları arasında Halep'te (bugünkü Suriye) toplam 687 vakıf kurulmuştu. Kesin kanıtlar, vakıfların sadece Osmanlı İmparatorluğunda değil, Atlantik'ten Pasifik'e, yani Fas ve Cezayir'den Hindistan'a ve uzak Malezya ve Endonezya'ya kadar tüm İslam dünyasında geliştiğini ortaya koymaktadır. (Kogelman, 1999; Hoexter, 1998; Çizakça, 2000: 24, 60-69, 167).

Yukarıda belirtilen beşeri sermayenin geliştirilmesi kadar, vakıflar başka ihtiyaçlara da cevap vermekteydi. Gerçekten de, vakıflar sayesinde ki güçlü devlet tarafından mülkiyet haklarının çiğnenmesi engellenmiş; İslam medeniyetinin zengin mimari mirası finanse edilip yüzyıllarca korunabilmiş; mahalleler maddî bunalıma düşen bir devlet tarafından bindirilen ağır vergi yükünü kaldırabilmiş; arazilerin İslam hukuku gereği aşırı parçalanması önlenebilmiş; yaşlılık ve maluliyet maaşları verilebilmiş; bir kurum olarak sigortanın bilinmediği bir çağda, lonca ya da mahalle üyeleri için ilkel de olsa bir sigorta güvencesi sağlanmış; köprüler, yollar, limanlar, deniz fenerleri, kütüphaneler, sarnıçlar, su bentleri, çeşmeler ve kaldırımlar inşa edilip, korunabilmiş; kısacası savunma hariç medeni bir toplumda olması beklenen tüm hizmetler bu sistem sayesinde finanse edilmiş, örgütlenmiş, inşa edilmiş ve korunmuştur. Aslında vakıflar, şehir duvarları ve kaleler inşa ederek savunma

çabalarına dahi katkıda bulunmuşlardır. Son olarak, vakıflar ve sağladıkları hizmetler sayesinde ki İslam önce Anadolu'da, sonra da Balkanlar'da yayılabilmiştir. Vakıflar, Mısır tahılını Süveyş'ten Mekke'nin limanı Cidde'ye taşıyarak Haccı da mümkün kılmışlardır. (Çizakça, 2000; Faroqhi, 1995)

Günümüzde bu hizmetlerin çoğunun tek başına devlet tarafından karşılanıyor olması vakıflar tarafından sağlanan çok çeşitli hizmetleri anlamamızı zorlaştırmaktadır. Ancak burada göz önüne alınması gereken iki önemli nokta vardır. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğunun klasik döneminde, devlet ve vakıf sisteminin işbirliği yapıyor olmasıdır. Bu işbirliği, vergi muafiyetinin yanısıra devlet tarafından sağlanan doğrudan finansal destek şeklinde gerçekleşmişti. Örneğin, Osmanlı para vakıflarının vergiden muaf olduğuna dair kesin kanıtlar vardır. Ayrıca, Osmanlı devletinin vakıf sektörüne önemli gelirler akıttığı da bilinmektedir. Bu, mukataa adı verilen belli bazı vergi gelirlerinin vakıflara, özellikle de sultanlar ve aile üyeleri tarafından kamu politikaları gütmek üzere kurulan sultan vakıflarına, ayrılması yoluyla olmuştur. Ancak bu şekilde ayrılan devlet gelirlerinin idaresinin vakıf yöneticilerine bırakıldığı belirtilmelidir. Yani, II. Abdülhamid zamanında Osmanlı filantropisinin dönüşerek sultanın doğrudan yardımlarının ön plana geçtiği 19. yüzyıla kadar, devlet vakıf yönetiminde doğrudan yer almamaktaydı. (Özbek, 2002) İkincisi, bu kadar çok çeşit sosyal hizmetin vakıf sektörü tarafından finanse edilip, örgütlenip, sürdürülebilmesi, en azından kısmen, vakıfların ademi merkezi karar verebilme yetisi sayesinde mümkün olabilmıştır. Bu konuda aşağıda başka söyleyeceklerimiz de olacak.

Vakıf tam olarak neydi ve nasıl işliyordu? Her vakfın üç ana unsuru vardı: Bağış (genelde zengin bir kişi tarafından

yapılan), bu bağışın ürettiği düzenli ve devamlı uzun süreli gelir ve son olarak belli bir amaç, ki bu sağlıktan eğitime ve belediye hizmetlerine, yukarıda adı geçen alanların herhangi birinde olabilir. Dolayısıyla her vakıf, bir bireyin kamusal bir amaca yönelik gönüllü zenginlik transferini içermektedir. Tarihte, zengin bir birey yakın çevresinde zorunlu bir ihtiyaç gördüğü zaman, bu sorunla uğraşmak üzere bir vakıf kurmuş ve bu da ademi merkezi bir karar verme biçimine imkan vermiştir. Bu tür kararlar, gerçek sorunlara daha yakın bireyler tarafından veriliyor ve yerel kadıdan alınan basit bir onayla derhal uygulamaya geçebiliyordu. Vakıfların ademi merkezi karar verme yetisi vakıfların yerel sorunları bürokratik merkezi otoriteye kıyasla çok daha hızlı bir şekilde iyileştirebilmesini sağlamıştır.

Ancak karar vermedeki bu esnekliğin, kurucu tarafından konulan koşulların İslam hukuku tarafından mutlak ve değiştirilmesi çok zor olarak görülmesi nedeniyle altı oyulmuş olabilir. Kurucular, onlar öldükten sonra da yerinde kalacak kurallar belirleyebiliyorlar ve sonraki yüzyıllarda bambaşka sorunlarla karşılaşan mütevelliler ise kurucular tarafından belirlenen bu kuralları değiştirmek konusunda hiç bir şey yapamıyorlardı.²

Zengin Osmanlılar, vakıfları esas olarak dini bir motivasyonla kuruyorlardı. Bu motivasyon büyük olasılıkla, Hazreti Muhammed'in *sevab ba'del mevt* diye bilinen bir hadisine dayanmaktadır. Buna göre, bir Müslüman hayatta üç şeyi başarırsa öldükten sonra dahi sevap kazanır: insanlara yararlı bilgi, arkasından dua eden dini bütün çocuklar ve süregiden hayırseverlik. Vakıfların bu üç koşulu da birleştirdiği iddia edilmiştir (Çizakça, 2000: 6). Dolayısıyla, vakıf kurmak ahrette kurtuluş elde etmenin bir aracı olarak görülmüş ve Müslümanları şaşırtıcı sayıda sosyal ihtiyaca cevap vermek üzere birbirinden olabildiğince farklı vakıflar kurmaya itmiştir.

Vakıf kurmak için önemli bir diğer gerekçe, mülkiyet haklarının korunmasıydı. Klasik dönem boyunca, Osmanlı elitleri tam anlamıyla mülkiyet hakkına sahip olmamış ve müsadere tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Devlet müsadereci ancak 1830'larda Tanzimat reformları ile sona ermiştir. O zamana dek, yönetici elitin bir üyesi mülkünün ancak vakfa dönüştürerek, yani Allah'ın mülkiyetine geçirerek koruyabilirdi. Bir mülkün Allah'ın mülküne dönüştürülebilmesi için, olmazsa olmaz şart ise, o mülkün bu dönüşümden önce tartışmasız bir şekilde özel mülk statüsünde olmasıydı.³ Son olarak, sosyal prestij kazanmak da bir diğer önemli motivasyondur.

Vakıflar, bir kaç farklı şekilde sınıflandırılabilir. Bunların biri bağışın tipine göredir; yani vakfın malvarlığının gayrimenkul veya menkul olmasıdır. İlki oldukça basittir ve kira getiren bir mülkün bağışlanması içerir. Vakfolunan mülkten elde edilen yıllık kira geliri gayrimenkul vakfının belirlenen amacını finanse eder. Önemli miktarda yıllık gelir getiren böylesi bir malvarlığına sahip bir vakıf, yüzyıllar boyu işlevini sürdürebilir.

Sadece nakit sermaye ile de vakıf kurmak mümkündür. Bu tür vakıflar para vakıfları adıyla adlandırılıyorlardı ve Anadolu ve Rumeli gibi Türklerin yoğun oldukları Osmanlı bölgelerinde çok popülerlerdi. Bu durumda, bağışlanan nakit yatırıma dönüştürülüyor ve elde edilen gelir vakfın belirlenen amaçlarına akıtılıyordu. Yıllık gelirin bir kısmı, enflasyona karşı koruma amacıyla, esas sermayeye ekleniyordu. Bursa'daki para vakıflarının yaklaşık %20'sinin bir yüzyıldan fazla hayatta kaldığı gözlemlenmiştir (Çizakça, 1996:132). Para vakıflarının gayrimenkul vakıflarına göre göreceli dayanıklılığını incelemek ilginç olurdu, ancak böyle bir araştırma henüz yapılmamıştır.

Bir diğer kategorilendirme yönetime göredir; yani, yönetim işlevinin asıl

kurucu ve onun vasileri tarafından mı (mülhak), yoksa devlet tarafından mı yürütüldüğüne göredir. İkincisi ile, kurucu ve vekillerin artık hayatta olmadığı ve vakfın devlet tarafından ele alınıp, idare edildiği vakıflar kastedilmektedir. Cumhuriyet Türkiye'sinde hayatta kalan vakıfların çoğu ikinci türdedir. Bunlar arasında gayrimüslim vakıfları başka bir kategori oluşturur. 1974 yılında bu vakıfların mülklerinin çoğuna Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından el konulmuş, ancak bu, vakıflar ve VGM arasında hala süregelen hukuki bir süreçte yol açmıştır.

A. Nakit Vakıfları

Bu kategoriler arasında herhalde en önemlisi para vakıflarıdır. Para vakıflarının kurulması ve yaygınlaşması, Osmanlı İmparatorluğu'nda tam olarak sorunsuz olmamıştır. Bu vakıflara karşı bir kaç sebepten dolayı güçlü bir muhalefet oluşmuştur. Tartışmanın bir yüzyıldan fazla sürdüğünü ve en sonunda Şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından verilen bir fetva ile izin verilen ve farklı Osmanlı sultanları tarafından onaylanan para vakıflarının, muhalefete rağmen yaygınlaştığını söylemekle yetinelim (Barkan-Ayverdi, 1970). Para vakıflarının Osmanlı İmparatorluğunda hayatta kalması İslam dünyasının diğer yerlerinde de benimsenip yaygınlaşmalarına yol açtı. Hindistan Müslümanlarının önderliğinde, bugün önce Hindistan ve Pakistan, ayrıca İran, Mısır ve Lübnan gibi pek çok başka İslam ülkesinde de yasal kabul edildiler. Uzak Doğu'daki Malezya'da bile, nakit fonlar ve banka hesaplarıyla vakıf kurmak mümkündür. (Çizakça, 2000)

Bir para vakfının işleyişi şöyledir: maddi açıdan iyi durumda bir kişi belli bir amaç için nakit vakfedince ve bunu yerel kadiya kaydettirince vakıf kurulmuş olur. Vakfedilen nakit daha sonra ipotek olarak evlerini gösteren kimi kişilere kredi olarak borç verilir. Bu borçlulardan herhangi birine bakarsak, borçlunun

³ Burada bazı mülk vakıflarına gönderme yapılmaktadır. Eğer mülk, ekilebilir topraksa, bu vakfın meşruyeti şüpheli olurdu. Çünkü Osmanlı miri sistemi tüm ekilebilir alanları devlet mülkü olarak görmekteydi.

evinin mülkiyetinin geçici olarak para vakfına devredildiğini görüyoruz. Borçlu borcunu ödediğinde, mülkiyet ona geri dönerdi. Standart uygulama, borçlunun vakfa borcunu ödeyinceye kadar evinde yaşamasına izin verilmesidir. Vakıf, genelde borçlunun rayice uygun bir kira ödemesi koşuluyla bu izni verirdi. Bu kira, vakfın kârını oluşturur ve genelde %9-12 arasında değişirdi. Bu kiranın gerçek doğası, İslam hukukçuları tarafından hala tartışılmaktadır (Çizakça, 1993: 27-28).

Bu tür vakıfların, Osmanlı İmparatorluğunda modernite öncesi bir bankacılık sistemi oluşturdukları iddia edilmiştir (Deguilhem, 2004: 89). Ancak, Osmanlı para vakıfları, Avrupa'daki benzerleri Monti di Pieta'ların yaptığı gibi güçlü mevduat bankalarına dönüşmemişlerdir. Bunun sebebidir İslam'da faizin kesin bir şekilde yasaklanmış olmasıdır (Çizakça, 2000). Az önce gördüğümüz gibi, Osmanlı para vakıfları faiz yasağını borç alanlara kredi sağlayarak gelir hanesinde aşabilmişlerdir. Ancak gider hanesinde, yani kendi sermayelerini oluştururken bunu yapamamaktaydılar. Başka bir ifadeyle, bir para vakfının sermayesi genelde bir tek kişi tarafından sağlanmaktaydı. Diğer yandan, Monti di Pieta'lar bu yasağı iki taraftan da aşabiliyorlar ve binlerce kişinin depozitolarıyla hizmetlerinin yanısıra sermayelerini de büyütebiliyorlardı. Kısacası, Osmanlı para vakıflarının sağladığı modernite öncesi bankacılık sisteminin modern mevduat bankacılığına evrilme şansı dini sınırlamalar nedeniyle mümkün değildi.

Osmanlı para vakıflarının bir diğer "başarısızlığı," yatırım portföyleriyle ilgilidir. Kurucularının risk almayı şırları yüzünden, bu vakıfların sadece kaya sağlamlığında bir ipotek ile tüketim sermayesi sağladıkları iddia edilmiştir (Çizakça, 2000; Ozcan, 2003). Ancak, yakın zaman önce Suraiya Faroqhi,

Venedik arşivlerinde Venedik ile ticaret yapan Bosnalı tüccarlara önemli miktarda ticari kredi sağlayan Bosna para vakıflarına yapılan göndermeler bulunduğunu açıkladı (Fabris, 1994). Dolayısıyla, Osmanlı para vakıfları yüzyıllar önce girişimcileri finanse etmekle uğraşır gözükmekte ve modern Türkiye'de ancak 1967 kanunu sonrasında ortaya çıkan çok daha karmaşık benzeri ilişkileri muştulamaktadır.

İster tüketim ister girişimci kredisinde kullanılsın, bu tür yatırımlarından elde edilen getiriler, vakfın asıl amacı için harcanmaktaydı. Daha önce, bu vakıfların çok çeşitli amaçlar için kurulmuş olduklarını belirtmiştik. Aslında, vakıf tahrir defterlerine dayanılarak, uzun dönemde gözlenen sosyal değer değişimleri incelenebilir. Gerçekten de bir kenti ele alıp, o şehirde kurulan vakıfların zamanla değişen amaçlarını inceleyerek uzun dönemde o şehirde yaşayanların tercihlerinin nasıl değiştiğini belirleyebiliriz.⁴ Bu çizgide bir ilk girişim yapılmış ve çarpıcı bazı sonuçlar vermiştir (Çizakça, 1994). 1585'te Bursa para vakıflarının toplam harcamalarının %40'ı eğitime ayrılmışken, bu yüzdenin üç yüzyıl sonra 1823'te %7'ye düştüğü gösterilmiştir. Görülen o ki fonlar, yoksulları desteklemeye yönlendirilmiştir. Gerçektende, 1667'de Bursa'daki toplam vakıf harcamalarının ancak çok cüzi bir kısmı yoksullar için aş yardımına ayrılmışken, bu oran 1823'de % 20'ye çıkmıştır (Çizakça, 1994: 64-68). Bu karşılaştırmalar kendi başlarına ilginç olmakla beraber, bunun sadece Bursa'daki sosyal değerler açısından bir değişimi yansıttığının bilincinde olmalıyız. Daha genel sonuçlara varmadan önce, böyle uzun dönemli dinamik incelemelerin başka Osmanlı şehirleri için de yapılması gerekmektedir. Ancak bu ilk niceliksel veriler bile, eğitim ve yoksullar için aşın büyüme ve istikrarın ayrılmaz unsurları olduğu

göz önüne alınırsa, para vakıflarının ekonomik kalkınma için taşıdığı önemi vurgulamaktadır.

B. Gayrimenkul / Emlak Vakıfları

Emlak vakıfları daha basit bir şekilde işlemekteydi. Sermayelerinin ya dükkanlar, hamamlar ya da başka tür kira oluşturan emlak olduğu şehir merkezlerinde, ya da ekilebilir arazi şeklinde olduğu kırsal alanlarda vakfedilirdi. İkinci durumda, söz konusu arazi ortaklık ile işletilirdi.

Sık sık çıkan yangınlar ve yıkıcı depremler şehir merkezlerindeki emlak vakıfları için önemli bir tehlike oluştuyordu. Böyle bir durumda vakfın kira getiren gayrimenkul sermayesi yok olduğunda, vakıf işlemez hale geliyordu. Yani, gelirini yitirince, vakfedildiği hayrı desteklemeye artık devam edemez oluyordu. Bulunan çözüme *icareteyn* adı veriliyordu. *İcareteyn* çift kira demektir. Bu sistemde, bir felaket durumunda, kiracı mu'accele adı verilen ve binayı tamir etmeye yetecek büyüklükte toplu bir para ödüyor ve aynı zamanda vakfa düzenli olarak yıllık kirasını ödemeye de devam ediyordu. Karşılık olarak, binayı uzun dönemli, *icâre-i tâvile*, olarak kiralamasına izin veriliyordu.

Kırsal vakıflara gelince, bunların karşılaştıkları en önemli sorun meşruiyete dâirdir. Yukarıda da belirtildiği üzere, herhangi bir vakfın olmazsa olmaz şartı, esas sermayesinin özel mülk statüsünde olmasıdır. Ekilebilir toprakların % 90'ının devlet kontrolünde olduğu Osmanlı İmparatorluğu'nda bu doğal olarak aşılması zor bir sorun oluştuyordu. Çünkü, devlet mülkiyetinde olan topraklar, özel kişiler tarafından vakfedilemezlerdi. Bu ise bizi doğrudan Osmanlı sultanlarının kırsal vakıfları nasıl iptal edebildikleri sorusuna götürür. Bu hükümdarlar devletin toprak üzerindeki mülkiyetinin mutlaklığı ilkesine dayanarak böyle hareket edebiliyorlardı. Çünkü, mülkiyetin sıkıca devlet elinde

olduğu durumda, ona sahip olan toprak sahibi gerçekte mülkün sahibi değildi ve onu vakfetmeye zaten hakkı yoktu. Böylesi vakfetmelere ancak istisnai olarak izin veriliyordu ve Sultan'ın onayına bağlıydılar. Böylesi durumlarda, devletin mutlak hakimiyetinde kalmaya devam eden toprağın mülkiyeti değil, ondan elde edilen vergi gelirleri vakfedilmiş oluyordu. Yani, köylü tarafından ödenecek vergileri kendisi toplamak yerine, Sultan bu gelirlerin vakfedilmesine izin veriyordu. Bu vakıf kurmanın normal yolu olmadığından, böylesi vakıflar gayr-ı sahih ya da irsadi olarak adlandırılıyorlardı. (Akgündüz, 1988: 424)

Farklı yorumlara izin veren bu hukuki karışıklıklar nedeniyle, İslam tarihi boyunca arkasından vakıfların tekrar canlandığı merkezleşme dalgaları yaşanmıştır. Örneğin, Halife Al-Mu'izz'in gayr-ı sahih vakıfları merkezleştirme ve müsadere çabaları, Salahaddin Eyyubi tarafından durdurulmuştu. Yarım bin yıl sonra, Osmanlı Sultanı II. Mehmed'in benzer merkezleştirme çabalarının, kendisinden sonra gelen II. Beyazid tarafından durdurulduğunu biliyoruz. Kısacası, ondokuzuncu yüzyıla dek, merkezleşme politikalarını genel olarak ademi merkezîyetçilik izliyordu. Ondokuzuncu ve yirminci yüzyıl merkezleşmelerini farklı yapan ise kalıcı olmuş olmalarıdır. İslam dünyasındaki modern devletler bu politikaları yirminci yüzyılda gerisin geriye çevirmedikleri için günümüzde İslam dünyası'ndaki vakıf sistemleri genelde merkezi ve devlet kontrolü altında kalmışlardır. Merkezleşmenin, geleneksel vakıf sisteminin çözülmesinin ilk adımı olduğu da en iyi Türkiye örneği ile saptanabilir.

Bu noktada, ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllardaki merkezleşme sürecinin neden kalıcı olduğunu açıklamak uygun olacaktır. Başlangıç olarak, İslam

dünyası'nda devletin doğası değişmişti. Osmanlı İmparatorluğu üzerine odaklanırsak, en son araştırmalar, Osmanlı devletinin bir dönüşüm sürecinden geçtiğini ortaya koymuştur: onsekizinci yüzyıl öncesi Osmanlı devleti rakip ara grup ve kurumlarla "uyumlu" ve kendisi "yeniden dağıtım" işlevi görmeye çalışırken, yoğun devletlerarası rekabet 19. yüzyıl Osmanlı devletini tamamıyla farklı boyuta dönüştürmüştü. Devlet kendi "hikmet-i hükümet"ini edinmişti ve rakip ara grup ve kurumlara karşı çok daha az hoşgörülü ve uyumlu oldu. Bu modern Osmanlı devleti artık tüm bu grup ve kurumların üstündeydi ve amacı gerektirirse onları ortadan kaldırmaktan da çekinmeyecekti.

Vakıfların ondokuzuncu yüzyılda karşı karşıya kaldıkları saldırı, öncekilerden farklıdır çünkü vakıflar aslen devlet tarafından tahammül gösterilen ve dolayısıyla yukarıda gözlemlenen merkezileşme-ademi merkezileştirme dalgalarına kapılan rakip ara gruplar arasındayken, ondokuzuncu yüzyılda, diğer grup ve kurumlarla beraber, tamamıyla merkezi devletin iradesi altına alındılar (İslamoğlu, 1998). Bu yüzden, ondokuzuncu yüzyıl merkezileşmesini bir başka ademi merkezietçi dalga izlemedi. Ayrıca, vakıflar tarafından kontrol edilen koca araziler, gittikçe daha pahalı hale gelen savaşlarını finanse etmek için hep yeni fon arayışında olan devleti mutlaka ki tahrik etmekteydi.

Bu yukarıda anlatılan dönüşüm kesinlikle Osmanlı İmparatorluğu'na özgü değildi. Onaltıncı yüzyıldan beri, Avrupa devletleri de hayırsever vakıfları kontrol altına almaya çalışıyorlardı. Hayatta kalmak için hızla batılılaşmak zorunda olan Osmanlı İmparatorluğunun, Batı akımlarından etkilenmemesi imkansızdır.

Bu ne de olsa, Batı emperyalizminin çağıydı ve büyük devletler, kontrol etmek istedikleri geniş bölgelere kendi sistemlerini kabul ettirmeye kararlıydılar.

Batının kendi dini hayırseverlik sistemine nasıl saldırdığı iyi bilinmektedir. Dolayısıyla, Batı ikili standartlar uygulamıyor, sadece kendi değerlerini İslam dünyasına dayatmaya çalışıyordu (Çizakça, 2000).

Daha önemlisi, Batılı sömürgeciler, kontrol ettikleri ülkelerde arazi sahibi olmak istiyorlardı. Vakıf toprakları satılıp alınamadığı için, kurum, sömürgeci hırslar önündeki en büyük engel olarak ortaya çıktı. Paris, Londra ve Berlin Antlaşmaları sırasında güçlü bir şekilde hissedilen Batı baskısı, daha 1860'da Osmanlı devletinin Kırım Savaşı sonrasındaki borç talebine cevap olarak zaten açıkça ifade edilmişti. İngiliz hükümeti tarafından öne sürülen koşullar arasından aşağıda listelenenler, burada yapılan tartışma ile doğrudan ilişkilidir:

- a. Yabancı ülke vatandaşlarına, Osmanlı vatandaşları ile aynı koşullarda devlet topraklarını edinebilme hakkı verilmelidir.
- b. Vakıf sistemi kaldırılmalıdır.

Bu talep 1867 yılında ortak İngiliz-Fransız pozisyonu olarak tekrar edilmiştir (Öztürk, 1995 b: 192, fn. 18).

Toparlayacak olursak, Osmanlı devleti iki yönden baskı altındaydı: bir yandan, devletler arası rekabet ve onun hep artan finansal talepleri tarafından ezildiğinden, gelire muhtaçtı ve diğer yandan Batı, Fransız devrimi öncesinde ve sonrasında gelişmiş olan kendi değerlerini kabul ettirmek için yılmaz bir baskı uygulamaktaydı. Osmanlı sultanları, bu baskıya dayanamamış ve merkezileşme politikasını benimsemişlerdir.

Kritik adım, II: Mahmud tarafından 1826 yılında Evkaf-ı Hümayun Nezareti'nin kurulmasıydı. Bunu 1840'da bazı gayri-sahih vakıfların finansal bağımsızlığının, bu tür vakıfların gelirlerinin bundan böyle vakfın kendisi tarafından değil, Maliye Nezareti tarafından toplanacağı açıklamasıyla kaldırılması izledi. İleri

sürüldüğüne göre, toplama masraflarının düşülmesinden sonra nezaret toplanan gelirleri bu vakıflara ödeyecekti. Tanzimat döneminde atılan bu adım ile devlet toprakları üzerine kurulu bu irsâdi vakıflar tamamıyla Maliye Nezaretinin insafına bırakılmışlardı (Öztürk, 1995a: 109). Maliye Nezareti bu vakıfların gelirlerini toplamaya başladı ve harcamaların düşülmesinden sonra toplanan gelirlerin vakıflara geri ödenmesi hem geciktirildi, hem de engellendi. Bu aslında bu tür vakıfların gelirlerine fiilen el konulmasıydı ve devletin vakıf idaresine olan borcu devamlı artmaktaydı. Evkaf-ı Hümayun Nezaretinin Maliye Nezareti'ne yaptığı şikayetler sonuç getirmedi.

Bir yandan gelirlerine bu şekilde kısmen el konulan EHN, diğer yandan da zarar eden kimi KİT'lerin yükümlülüğünü üzerine almak zorunda bırakıldı. Vakıf sistemi ile hiç bir ilgisi olmayan bu girişimlere yatırım yapmaya ve onları idare etmeye zorlandı. Ayrıca, EHN bu girişimlerin hisselerini almaya ve büyük bir indirimle yerel idarelere satmak zorunda bırakıldı. Böylece, özel kişiler tarafından vakfedilen fonlar devlet girişimlerine ve yerel otoritelere aktarılmış oluyordu.

II. Abdülhamid döneminde (1876-1909), Osmanlı filantropisi yeni bir döneme girdi. Bu dönemin özelliği, yeni Sultan'ın iktidarını meşrulaştırma takıntısı ve Batılı güçlerin vakıf sistemini yok etmek için uyguladıkları yoğun baskı idi. (II. Abdülhamid, kardeşi V. Murad'ın tahttan indirilmesi üzerine 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmıştı)

Tahta çıkışını meşrulaştırma arzusunu ve vakıf sistemini çözmeye dönük Batı baskısını birleştiren yeni sultan, geleneksel vakıfları görmezden gelerek büyük boyutta doğrudan filantropiyi tercih etti. Bu, aynı zamanda hem Batı taleplerini hem de kendi meşruiyet ihtiyacını karşılamaya dönük hesaplı bir adımdı. Padişah böylesine büyük ölçekli doğrudan filantropiyi devlet kaynaklarını

kendi kontrolü altında merkezileştirerek finanse edebilmişti. Kısacası, vakıf sistemi yoluyla yapılan ademi merkezi filantropi sona erdi ve yerini Abdülhamid döneminde merkeziyetçi doğrudan yardıma bıraktı (Özbek, 2002). Bu dönem, klasik ademi merkeziyetçi ve özel teşebbüs tarafından uygulanan filantropinin devlet tarafından tasarlanan ve uygulanan biçimine dönüşümü olarak yorumlanabilir.

Bu dönüşümün, özellikle dini zümre üzerinde ciddi bir etkisi oldu. Çünkü, önceden vakıflar tarafından finanse edilen ve merkezi otorite karşısında önemli bir otonomiye sahip olan ulema artık maaşlarını devletten alıyor ve sultan tarafından kontrol ediliyordu. Vakıfların merkezileşmesi ve Şeyhülislam'ın altında Bâb-ı Meşihat Dairesi'nin kurulması bu süreçte özellikle önemliydi. II. Abdülhamid tarafından islami dini kuruluşların merkezi kontrolüne verilen önem, bu kurumlara harcanan miktara da açıkça yansımaktadır: bu miktar toplam filantropik harcamaların % 58.96'sını oluştururken, arkasından okullar (% 8.21), yollar ve köprüler gibi altyapı yatırımları (% 7.29), yoksul yardımı (% 4.89) ve felaket yardımları (% 2,62) geliyordu (Özbek, 2002: 185).

Bu merkezileşme politikalarının etkisi vakıf sayılarından açıkça görülebilir. Onsekizinci yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaklaşık 20.000 vakıf varken (Yeniöldüz, 1984: 5-42), Cumhuriyet'e miras kalanların sayısı sadece 5859 taneydi.⁵ Onsekizinci yüzyılın son çeyreğinden Birinci Dünya Savaşına kadar İstanbul'daki gerçek ücretler üçte iki oranında arttığına göre (Pamuk-Özmutur, 2002: 313), bu dönemin büyük olasılıkla mütevazı bir ekonomik büyümeye tanık olduğunu iddia edebiliriz. Eğer öyleyse, vakıf sayısındaki bu çarpıcı düşüşün, genel bir ekonomik kriz değil, devlet politikaları tarafından biçimlenen kurumsal çerçevede yaşanan bir değişim

⁵ Bunların, 5376 tanesi mazbut, 322'si mülhak ve 161'i azınlık vakıflarıydı. (Aydın, 2005).

yüzünden olduğunu iddia etmek mümkündür.

Cumhuriyet ile birlikte, merkezileşme politikası devam etti ve eğitimle ilgili tüm vakıfların gelir ve malvarlıkları Eğitim bakanlığına devredildi. *İcareteyn* sistemindeki eski kiracılar, vakıf emlakının ortak sahipleri yapıldılar ve Cumhuriyet devleti tarafından vakfın emlakını satın almak için güçlü bir şekilde desteklendiler. Bu desteklere rağmen kiracıların vakıf emlakını almayı başaramadığı durumlarda, açık arttırmalar düzenlendi ve malvarlıkları en yüksek teklifi verenlere satıldı. Aslında bu tür satışlar Osmanlı döneminde de olmaktadır. Şu örnek, Mehmet İpşirli tarafından verilmiştir: 1889'da Osmanlı yetkilileri Bulgaristan'daki vakıf emlakına el konulması işlemlerini protesto ettiklerinde, Bulgar otoriteleri, aynı politikanın Osmanlı Türkiye'sinde de uygulandığı cevabını verdiler (İpşirli, 1989: 684). Bulgar iddiası meşruydü. Gerçekten de, EHN kendi çözümü için doğrudan sorumlu yapılmıştı. Vakıf mülkiyet haklarında asıl dramatik dönüşüm ise 1954 yılında tüm Osmanlı para vakıflarının dağıtılarak el konulan sermayeleri ile Vakıflar Bankası'nın kurulması olayında yaşandı.

Bu gelişmelerin cumhuriyet filantropisi üzerindeki etkileri açıktır: Önce Osmanlı, sonra da Cumhuriyet tarafından vakıf sistemi üzerinde artan baskılar ve ademi merkezi klasik filantropiden hizmetlerin devlet tarafından sağlanmasına olan dönüşüm, sosyal düzenin sorumluluğunun devletten beklenmesi neticesini doğurdu. Kimi İslam ülkeleri ve esas olarak Mısır, devrim öncesi İran ve Pakistan da benzer politikalar izleyerek, Birinci Dünya Savaşı sonrasında kendi vakıf sistemlerini yıktılar (Çizakça, 2000). Bu politikaların gerçek sonuçlarının anlaşılması için, vakıf sisteminin ekonomiye katkısının tüm boyutlarıyla anlaşılması gerekmektedir.

IV. FIRSAT MALİYETLERİ, VERGİ MUAFİYETLERİ VE VAKIF SİSTEMİNİN DİĞER AVANTAJLARI

Vakıflar tarafından sağlanan hizmetlerin toplam maliyetlerinin hesaplanması gayet zordur. Çünkü fırsat maliyetlerinin de göz önüne alınması gerekir. Burada iki ayrı tip fırsat maliyeti vardır: Birincisi, devletin vergi gelirlerinin, sağladıkları hizmetler göz önüne alınarak vakıflara aktarılması ve ikincisi, vakıflara tanınan vergi muafiyeti. İlki ile ilgili olarak, bu fırsat maliyetleri çok ciddi miktarda olabilir. 1530-1540 döneminde Batı Anadolu'da, toplam vergi gelirlerinin yaklaşık %17'si vakıflara ayrılmıştı. Bu oran diğer vilayetlerde % 5 ile %16 arasında değişiyordu (Barkan-Ayverdi, 1970: xvii). İkinci durumda ise, vakfedilen kaynaklara yarattıkları hizmete göre vergi muafiyeti veriliyordu.⁶ Dolayısıyla, vakfedilen her kaynak için, devlet iki tür fırsat maliyeti ile karşılaşmaktaydı. Bu masraflar ışığında, devletin sonraki yüzyıllarda gittikçe su üstüne çıkan düşmanlığı anlaşılır olmaktadır. Sonuç olarak, kaçırılan vergi gelirleri şeklindeki büyük fırsat maliyetleri, vakıfların elindeki büyük boyuttaki malvarlığı ile birleştiğinde, devleti ölçsüz tahrik etmiş olmalıdır.

Ancak, bu fırsat maliyetleri sorunu vakıfların vergiye tabi tutulmasıyla aşıldığı takdirde,⁷ sistem bir çok çağdaş ekonomistin nihai hedefine önemli ölçüde katkı yapmaktadır: vakıfların hizmet sektörünün finansal ihtiyaçlarının çoğunu karşılamasıyla, devlet harcamalarında büyük bir azalma olacak, bu da bütçe açığının küçülmesine yol açacak, böylece devletin borçlanma ihtiyacı düşecek ve "kalabalıklaştırma etkisi" kısılarak, özel girişimcilik ve büyüme önündeki temel engel olan faiz oranlarının düşmesi sağlanacaktır.

Ayrıca vakıf, yukarıda adı geçen işlevleri zenginler tarafından yapılan gönüllü

⁶ Para vakıfları vergiden muaftı. Gerçekten de, ne daha erken çalışmalar (Barkan, 1970 ve Çizakça 2000) ne de Üsküdar 'daki (İstanbul) nakit vakıfları üzerindeki son kapsamlı çalışma, nakit vakıflarına bindirilen bir vergi yükünden bahsetmektedir (Özcan, 2003: 310-312). Diğer yandan, Deguilhem, emlak vakıflarının vergiye tabi olduklarını iddia etmiştir (2004: 90). Bu doğruysa, emlak vakıfları vergiye tabiyken neden nakit vakıflarının muaf tutulduğu bir gizemdir. Vakıfların vergilendirilmesinin daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulan bir alan olduğu açıktır.

⁷ Şu anda Türkiye'deki fiili durum budur. 1999'da, toplam 14.339 vakfın, sadece 195 tanesi vergiden muaftı. Bu 14.339 vakfın, 5.376'sı mazbut, 322'si ise müllhak vakıflardır. Kalanlar ise yeni vakıflardır. (Ayдын, et al., 1999: 33, 60)

bağışlar ile yerine getirir. Böylece, özel sektörde biriktirilen sermaye, her çeşit sosyal hizmeti finanse etmek üzere topluma vakfedilir. Bu noktada, vakıfların bir diğer çok önemli işlevi ortaya çıkar: vakıf sadece devlet harcamalarını azaltmaya ve dolayısıyla faiz oranlarının düşmesine ve büyümenin önünün açılmasına yardımcı olmakla kalmaz, ekonomik kalkınmanın başka bir hedefini, ekonomide gelirlerin daha iyi dağılmasını da, sağlar. Ayrıca, gelir dağılımındaki bu iyileşme, esas olarak gönüllü bağışlarla sağlanmış olur ve vergi ihtiyacı azalır.

Orientalistler vakıfları durağan ve hatta “ölü elli” (dead-hand) olmakla suçlamıştır. Son bulgular ise bu suçlamaları desteklememekte ve vakıf mülklerinin çeşitli hukuki mekanizmalar sayesinde arz-talep kanunlarına duyarlı bir şekilde alınıp satılabileceğini göstermektedir. Sonuç, birey, aile, toplum ve devlet ihtiyaçları ile ilişki içinde ve bunlara tepki verebilen bir kurumun yaratılmasıdır (Deguilhem, 2004: 88; Hoexter, 1998. 107-109, 41). Bu son bulgular ışığında, şarkiyatçıların vakıf sistemini değişen durumlara uyum sağlayamamakla suçlayan “ölü elli” iddiası şüpheyle karşılanmalıdır.

Kaynakların çoğu Osmanlı vakıf sisteminin çok yaygın olduğu konusunda uzlaşmaktadır. 19. ve 20. yüzyıl çalışmaları, genelde vakıf mülklerinin toplam bina ve ekilebilir arazilerin dörtte üçünü oluşturduğunu tahmin etmektedir (Deguilhem, 2004: 90). Bu rakamlar abartılı ve devleti vakıflara karşı tahrik etmek amacıyla söylenmiş dahi olsa, sistemin yayılması bizi şaşırtmıyor. Çünkü, sistem kurucular açısından bir kaç önemli işlev yerine getiriyordu. İlk olarak, mülkiyet hakları Osmanlı İmparatorluğunda kesin bir şekilde korunmamaktaydı. Bu özellikle elitler için böyleydi. Halâ Osmanlı devleti tarafından yapılan müsadereleler üzerine kapsamlı bir çalışmaya sahip olmamamıza rağmen,

elitlerin modern anlamda mülkiyet hakkına sahip olmadıkları gayet iyi bilinmektedir. Böyle mülkiyet haklarının tam anlamıyla olmadığı bir ortamda, elitlerin zenginliğini korumasının yolu vakıflardı: mülkünü vakfederek, bir üst sınıf üyesi mülkünü müsadereye karşı koruyabilirdi. Bir vakıf kurmak, toplumda son derece yüksek prestijli, kurucunun sosyal statüsünü derhal yükselten bir hareket olarak da görülüyordu.

Ayrıca, bir vakıf kurarak, İslam hukuku ile ilişkilendirilen aşırı arazi parçalanmasını engellemek de mümkündü. Kurucu herhangi bir kişiyi yararlanıcı olarak belirleyebilir ve böylece zenginliğini tercih ettiği varisine bırakabilir, en büyük oğluna mirasının kalmasını da sağlayabilirdi. Veya, zenginliğinin idaresini kız çocuğuna da bırakabilirdi. Ayrıca, tüm mülkünü daha sağlıklı yerindeyken de vakfedebilirdi. Yoksa ölümcül derecede hasta oluncaya dek beklerse, mülkünün ancak üçte birini vakfetmesi mümkündü. Dolayısıyla, vakfetmek, ölüm yatağında vasiyet yapmaktan üstündü. İlk hiç bir sınırlamaya tabi değilken, ikincisi bu devirlerle ilgili olarak sınırlamalara tabi idi. Son olarak, bir aile vakfı kurarak kurucu, ailesinin gelecek nesiller boyunca iyi bakılmasını sağlayabiliyordu.

Aslında, bu örnekler bizi, bir vakfın sadece bir kişi tarafından kurulabileceği gibi bir sonuca götürmemelidir. Suraiya Faroqhi bir vakfın bir lonca tarafından da kurulabileceği bilgisini veriyor bize. Anlaşılan o ki 18. yüzyıl Bursa’ında böyle farklı loncalar tarafından kurulmuş 44 vakıf vardı (1995: 98). Faroqhi’nin keşfinin karşılaştırmalı hukuk tarihi açısından ilginç boyutları vardır. Sebebi de bir lonca içerisinde örgütlü bir grup insanın bir vakıf kurmasıdır. Bu bir korporasyonun bir vakıf kurmasını hatırlatır ki bu Batı hukukunda tamamıyla normal bir işlemken, İslam hukukuna göre değildir. Faroqhi’nin gözlemi, İslam hukukunun

aslında korporasyon biçimini tanıdığı anlamına mı gelmektedir?⁸ Yoksa, nasıl olmuştu da 50 kişilik lonca üyeleri böyle bir vakıf kurabilmişlerdi? Burada vekâlet yönteminin kullanılmış olması mümkündür. Yani, büyük ihtimalle, lonca üyeleri kethüdalarını loncalarının lideri olarak bir vakıf kurmakla görevlendiriyorlardı. Kethüda da bu durumda herhangi bir gerçek kişi gibi vakfı kuruyordu ancak bunu loncanın ismi altında kaydettiriyordu. Nitekim, Faroqhi de kurucuların lonca üyeleri olan ayrı ayrı kişiler değil, bir bütün olarak örgütün kendisi olduğunu belirtmiş ve bu görüşümüzü güçlendirmiştir (1995: 106).

Kısacası, hukuki ayrıntılara sahip olmamamıza rağmen, Osmanlı dönemi boyunca bir grup insanın bir vakıf kurması fikri gayet iyi bilinmekteydi. Bu fikir, vakıf kurmak için katı sermaye koşullarının getirildiği, 20. yüzyılın ikinci yarısında çok işe yaradı. Bu raporun hazırlandığı sırada, Türkiye’de bir vakıf kurmak için kurucunun, kurulacak vakfın tipine göre, 200.000 ila 533.000 Amerikan Doları’na eşdeğer bir hazır sermaye yatırması gerekmektedir. Çözüm ise sermaye havuzu oluşturmakta bulunmaktadır: bir grup insan gerekli parayı kendi aralarında toplayıp, bir sermaye havuzu oluşturmaktadırlar; bu ise muhtemelen Osmanlı dönemi loncalarına kadar uzatılabilir bir bilgidir. Bu sorunu çözmek için gösterilen yaratıcılık bir tarafa, şu anda Türkiye’deki kuruluş aşamasında yatırılması gereken bu sermaye miktarının, kişi başına düşen gelirlerinin Türkiye’dekinin neredeyse on katı olduğu çoğu Batı Avrupa ülkesinde yatırılması gerekenin neredeyse iki katı olması çarpıcıdır (TÜSEV; 2004: 2).

V. SONUÇLAR

Sonuç olarak, Osmanlı vakıf sisteminin mirası, Türkiye’deki filantropik uygulamaların bugününü de, kurumsal tasarımdaki belli bazı değişikliklerle de olsa etkilemeye devam etmektedir.

Vakıfların İslam dünyasında ilk sivil toplum kuruluşu unsuru oldukları iddia edilebilir; dolayısıyla bunların altının oyulması, canlı ve özgür bir sivil toplumun kritik önemde olduğu demokrasi mücadelesine yarar değil ancak zarar verecektir. Cumhuriyet döneminin vakıf sistemini günün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde nasıl düzenlemeye çalıştığı ve bu geçişin sektörün sağlığı üzerine olan etkileri ise, Davut Aydın’ın yazdığı bölümde açıklanıyor.

